

ПРАВОВА НЕВИЗНАЧЕНІСТЬ У ЗАСТОСУВАННІ ОБМЕЖУВАЛЬНИХ ПРИПИСІВ: ПОТРЕБА В ЄДИНИХ КРИТЕРІЯХ ОЦІНКИ РИЗИКІВ

LEGAL UNCERTAINTY IN THE APPLICATION OF RESTRAINING ORDERS: THE NEED FOR UNIFIED CRITERIA FOR RISK ASSESSMENT

Білоус І.М., к.ю.н., доцент, адвокат,
доцент кафедри права

Вінницький торговельно-економічний інститут Державного торговельно-економічного університету

Король Н.П., д.філос. з держ.упр. та адміністр.,
керівник апарату

Вінницький апеляційний суд

Судді відповідають за ключову функцію у забезпеченні захисту постраждалих осіб, залученні кривдників до відповідальності та недопущенні повторної віктимізації постраждалих від насильства протягом судового процесу. Вони ухвалюють остаточні рішення у цивільних та кримінальних провадженнях, і ці рішення можуть кардинально змінити долі учасників справи та їхніх родин.

Судді також повинні демонструвати постраждалим, правопорушникам і громадськості загалом серйозне ставлення системи правосуддя до проблеми домашнього насильства.

Незважаючи на суттєві досягнення України у формуванні законодавчої бази протягом останніх двох років, залишається необхідність у впровадженні системного підходу, який би концентрувався на потребах потерпілих та базувався на принципах захисту прав людини. Цей підхід має відповідати європейським стандартам, з огляду на зусилля в сфері євроінтеграційних процесів.

Наявність низки юридичних та процедурних недоліків призводить до недостатнього або повністю відсутнього захисту постраждалих осіб. Координація між різними відомствами та їхня співпраця у розв'язанні конкретних випадків залишається неефективною та переважно хаотичною.

У судовій системі України існує критична прогалина щодо оцінювання ризиків. Судді не мають спеціалізованого протоколу для провадження типової оцінки ризиків у провадженнях щодо домашнього насильства, хоча фактично рівень небезпеки має оцінюватися при ухваленні будь-якого рішення про застосування обмежувальних приписів.

Наразі інструмент оцінки ризиків використовується поліцією. Однак дії поліції можуть стати неефективними, якщо судові заходи не відповідатимуть європейським та міжнародним стандартам.

У цьому контексті особливої ваги набуває питання підвищення кваліфікації суддів та працівників апаратів судів, формування у них розуміння динаміки домашнього насильства, особливостей поведінки кривдників та психологічного стану потерпілих. Важливим є запровадження єдиних методологічних підходів до оцінки ризиків, розробка уніфікованих протоколів та рекомендацій, що ґрунтуються на міжнародних практиках і досвіді держав – членів Ради Європи. Інтеграція таких підходів у національну судову практику дозволить не лише підвищити рівень захисту прав постраждалих, а й забезпечити дотримання принципів верховенства права та ефективності правосуддя.

Ключові слова: домашнє насильство, оцінка ризиків, обмежувальний припис, запобігання домашньому насильству, Стамбульська конвенція.

Judges are responsible for a key role in ensuring the protection of victims, holding perpetrators accountable, and preventing the re-victimization of those affected by violence during judicial proceedings.

They make final decisions in both civil and criminal cases, and these decisions can profoundly impact the lives of the parties involved and their families.

Judges must also demonstrate to victims, offenders, and the general public that the justice system takes the issue of domestic violence seriously.

Despite Ukraine's significant progress in building a legislative framework over the past two years, there remains a need to implement a systemic approach that focuses on the needs of victims and is grounded in human rights principles. This approach must align with European standards, considering the country's efforts in the area of European integration.

A number of legal and procedural shortcomings result in insufficient or entirely absent protection for victims. Coordination and cooperation between various agencies in addressing specific cases remain ineffective and largely chaotic.

There is a critical gap in the Ukrainian judicial system regarding risk assessment. Judges do not have a specialized protocol for conducting standard risk assessments in domestic violence cases, even though, in practice, the level of danger should be evaluated when making any decision regarding a restraining order.

Currently, the risk assessment tool is used by the police. However, police action may become ineffective if judicial measures fail to meet European and international standards.

In this context, the issue of enhancing the qualifications of judges and court staff, as well as fostering their understanding of the dynamics of domestic violence, the behavioral patterns of perpetrators, and the psychological state of victims, becomes particularly significant. It is important to introduce unified methodological approaches to risk assessment, develop standardized protocols and recommendations based on international practices and the experience of Council of Europe member states. The integration of such approaches into national judicial practice will not only strengthen the protection of victims' rights but also ensure compliance with the principles of the rule of law and the effectiveness of justice.

Key words: domestic violence, risk assessment, protective order, prevention of domestic violence, Istanbul Convention.

Європейський Союз розробив низку принципів та нормативну базу про сприяння гендерній рівності та захисту прав жінок. Прецедентна практика Європейського суду з прав людини сприяла розширенню законодавства Європейського Союзу далеко за межі заходів щодо забезпечення рівної оплати праці.

На сьогодні стандарти та політики ЄС охоплюють широке коло питань, зокрема щодо боротьби з насильством щодо жінок.

Практика Європейського суду з прав людини вимагає від держави вживати заходи боротьби з усіма видами/формами гендерно зумовленого насильства та включає пору-

шення таких прав: право на життя (стаття 2 Європейської конвенції з прав людини) (далі – ЄКПЛ) [1] коли домашнє насильство сягає рівня, за якого воно становить загрозу для життя постраждалої особи; право на свободу від катувань та жорстокого поводження (стаття 3 ЄКПЛ); право на повагу до приватного та сімейного життя (стаття 8 ЄКПЛ), коли втручання в моральну та фізичну недоторканість постраждалої особи не є достатньою для застосування статті 3 ЄКПЛ; право на ефективний засіб правового захисту відповідно до статті 13 ЄКПЛ; заборона дискримінації відповідно до статті 14 ЄКПЛ, захист за якою доповнює Протокол № 12 до ЄКПЛ.

Метою статті є аналіз інструментів оцінки ризиків судами у цивільних справах про видачу обмежувального припису.

Питання оцінки ризиків у справах про домашнє насильство знаходиться у фокусі уваги багатьох теоретиків і практиків, серед яких Бенедик Я. С., Вознюк А. А., Дудоров О. О., Нестор Н. В., Турлова Ю. А., Павлова Т. О., Харитонova О. В. Разом з тим, питанню застосування обмежувального припису в порядку цивільного судочинства приділено недостатню увагу. Це має особливе значення, оскільки саме обмежувальний припис є одним із ключових інструментів негайного реагування на випадки домашнього насильства та запобігання його повторенню. Відсутність належних наукових розробок і напрацьованої судової практики ускладнює формування єдиних підходів до оцінки ризиків і винесення рішень судами, що може призводити до нерівномірності захисту прав потерпілих осіб. Отже, комплексне дослідження цього питання є важливим як для удосконалення національної правозастосовної практики, так і для виконання міжнародних зобов'язань України у сфері захисту прав людини.

Захищаючи право на життя, стаття 2 Конвенції покладає на державу обов'язок «вживати належних заходів для захисту життя тих, хто перебуває під її юрисдикцією» та «вживати превентивних оперативних заходів для захисту особи, життя якої загрожує небезпека від злочинних дій іншої особи» [2].

Висновок ЄСПЛ про порушення державою статті 3 Конвенції містить рішення у справі «В. проти Республіки Молдови», оскільки «Суд повинен визначити, чи знали або повинні були знати національні органи влади про насильство, якому була піддана заявниця, і про ризик подальшого насильства, і якщо так, то чи було вжито всіх розумних заходів для її захисту та покарання винного» [3].

Про обов'язок держави-учасниці вжити необхідних законодавчих або інших заходів для забезпечення того, щоб усі компетентні органи оцінювали ризик летального наслідку, серйозність ситуації та ризики повторного насильства йдеться в статті 51 Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами, ратифікованій Україною 20 червня 2022 року (Стамбульська конвенція) [4].

Метою таких заходів є управління ризиком та забезпечення координованої безпеки та підтримки. Така оцінка має проводитися на всіх стадіях розгляду, враховувати доступ кривдника до зброї, визначати особливу вразливість потерпілої особи та забезпечувати координацію між різними органами.

Положення статті 53 Стамбульської конвенції передбачають обов'язок держав-учасниць вжити заходів щодо видачі обмежувальних або захисних приписів особам, які вчинили будь-який акт насильства, що підпадає під дію Конвенції [4].

Конвенція визначає, що такі приписи повинні бути:

«доступними для невідкладного захисту та без покладення неналежного фінансового або адміністративного тягаря на жертву;

– виданими на певний період або до їхньої зміни чи зняття;

– у разі необхідності виданими на основі *ex parte*, що має негайну дію;

– доступними незалежно від іншого правового провадження або на додаток до нього;

– дозволені бути представленими в подальшому правовому провадженні» [4].

Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» від 7 грудня 2017 року № 2229-VIII передбачає, серед іншого, систему обмежувальних приписів як превентивних заходів, серед яких – обмежувальний припис стосовно кривдника (п. 2 ч. 1 ст. 24 Закону № 2229-VIII) [5].

Як зазначає Постол О. І. обмежувальний припис стосовно кривдника – це встановлений у судовому порядку захід тимчасового обмеження прав чи покладення обов'язків на особу, яка вчинила домашнє насильство, спрямований на забезпечення безпеки постраждалої особи [6, с. 190].

Обмежувальний приписом, згідно з положеннями Закону № 2229-VIII «визначаються один чи декілька таких заходів тимчасового обмеження прав кривдника або покладення на нього обов'язків:

1) заборона перебувати в місці спільного проживання (перебування) з постраждалою особою;

2) усунення перешкод у користуванні майном, що є об'єктом права спільної сумісної власності або особистою приватною власністю постраждалої особи;

3) обмеження спілкування з постраждалою дитиною;

4) заборона наблизитися на визначену відстань до місця проживання (перебування), навчання, роботи, інших місць частого відвідування постраждалою особою;

5) заборона особисто і через третіх осіб розшукувати постраждалу особу, якщо вона за власним бажанням перебуває у місці, невідомому кривднику, переслідувати її та в будь-який спосіб спілкуватися з нею;

6) заборона вести листування, телефонні переговори з постраждалою особою або контактувати з нею через інші засоби зв'язку особисто і через третіх осіб».

Обмежувальний припис видається судом строком на шість місяців з можливістю продовження на звернення з заявою осіб, визначених частиною 1 статті 26 Закону № 2229-VIII [5].

Розгляд таких заяв здійснюється в порядку, визначеному Цивільним процесуальним кодексом України (глава 13 «Розгляд судом справ про видачу і продовження обмежувального припису») (далі – ЦПК України) [7].

Відповідно до статті 350-6 ЦПК України розглянувши заяву про видачу обмежувального припису, суд ухвалює рішення про задоволення заяви або про відмову в її задоволенні. У разі задоволення заяви суд видає обмежувальний припис у вигляді одного чи декількох заходів тимчасового обмеження прав особи, яка вчинила домашнє насильство на строк від одного до шести місяців [7].

Такий спеціальний захід щодо протидії домашньому насильству має на меті забезпечити швидкий та ефективний захист потерпілих від домашнього насильства відповідно до стандартів Стамбульської конвенції, з обов'язковим врахуванням оцінки ризиків.

Зокрема, стаття 3 Закону № 2229-VIII зобов'язує ухвалювати рішення про видачу обмежувального припису або про відмову у видачі обмежувального припису на підставі оцінки ризиків.

У п. 9 ч. 1 ст. 1 Закону № 2229-VIII оцінка ризиків – це оцінювання вірогідності продовження чи повторного вчинення домашнього насильства, настання тяжких або особливо тяжких наслідків його вчинення, а також смерті постраждалої особи [5].

Проте, на відміну від поліції, яка має чітку форму з визначеним переліком з двадцяти семи питань, суди не мають окремого алгоритму або формалізованих критеріїв оцінки ризиків. Судді ухвалюють рішення у такій категорії судових справ на підставі загальних принципів цивіль-

ного судочинства, аналізуючи всі обставини та докази, в тому числі результати поліцейської оцінки ризиків, якщо така проводилася.

Визначення конкретних видів, передбачених частиною другою статті 26 Законом № 2229-VIII, заходів тимчасового обмеження прав кривдника або обов'язків, які покладаються на нього, а також строку, на який видається обмежувальний припис належить до компетенції суду.

Незважаючи на відсутність критеріїв застосування вказаних приписів, суди при розгляді заяв про видачу обмежувального припису зобов'язані керуватися завданням цивільного судочинства, яким відповідно до статті 2 Цивільного процесуального кодексу України є справедливий, неупереджений та своєчасний розгляд і вирішення цивільних справ з метою ефективного захисту порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб, інтересів держави [7].

Критерії оцінки правомірності судового рішення визначені в статті 263 ЦПК України, відповідно до яких судові рішення повинні ґрунтуватися на засадах верховенства права, бути законним і обґрунтованим. Законним є рішення, ухвалене судом відповідно до норм матеріального права із дотриманням норм процесуального права. Судове рішення має відповідати завданню цивільного судочинства, визначеному цим Кодексом. При виборі і застосуванні норми права до спірних правовідносин суд враховує висновки щодо застосування відповідних норм права, викладені в постановках Верховного Суду. Обґрунтованим є рішення, ухвалене на підставі повно і всебічно з'ясованих обставин, на які сторони посилаються як на підставу своїх вимог і заперечень, підтверджених тими доказами, які були досліджені в судовому засіданні.

Отже, судді при вирішенні питань про застосування обмежувального враховують висновки Верховного Суду у вказаній категорії судових справ.

Так, у постанові Верховного Суду від 05 вересня 2019 року в справі № 756/3859/19 (провадження № 61-11564св19) зроблено висновок, що обмежувальний припис за своєю суттю не є заходом покарання особи (на відміну від норм, закріплених у Кодексі України про адміністративне правопорушення та Кримінальному кодексі України), а є тимчасовим заходом, виконуючим захисну та запобіжну функцію і направленим на попередження вчинення насильства та забезпечення першочергової безпеки осіб, з огляду на наявність ризиків, передбачених вищезазначеним законом, до вирішення питання про кваліфікацію дій кривдника та прийняття стосовно нього рішення у відповідних адміністративних або кримінальних провадженнях [8].

Відповідно до частини 3 статті 26 Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» рішення про видачу обмежувального припису або про відмову у видачі обмежувального припису приймається на підставі оцінки ризиків. Оцінка ризиків полягає в оцінюванні вірогідності продовження чи повторного вчинення домашнього насильства, настання тяжких або особливо тяжких наслідків його вчинення, а також смерті постраждалої особи. Оцінка ризиків має проводитись за факторами небезпеки (ризиків) щодо вчинення домашнього насильства шляхом відібрання свідчень від постраждалої від такого насильства особи, з'ясування обставин конфлікту та виявлення чинників і умов, які створюють або можуть створювати небезпеку для цієї особи. Фактори небезпеки (ризиків) щодо вчинення домашнього насильства мають визначатися за результатами оцінки дій кривдника, які свідчать про ймовірність настання летальних наслідків у разі вчинення домашнього насильства та загальної оцінки ситуації вчинення домашнього насильства з метою виявлення вірогідності продовження чи повторного вчинення домашнього насильства, настання тяжких

або особливо тяжких наслідків його вчинення, а також смерті такої особи (Постанова Верховного Суду у справі № 452/317/19-ц провадження № 61-12915св19) [9].

У справі № 404/5203/19 Верховний Суд у своїй постанові від 19 травня 2020 року зазначив, що доводи заінтересованої особи відносно того, що він не набув статусу «кривдника», оскільки не притягувався до відповідальності за вчинення домашнього насильства, попри наявні факти звернень до правоохоронних органів з заявами про вчинення насильства у сім'ї, зареєстрованих у Єдиному реєстрі досудових розслідувань (далі – ЄРДР), не є обґрунтованими, оскільки сам по собі факт того, що особа не притягалась до юридичної відповідальності, не може бути підставою для відмови у встановленні тимчасових обмежень за наявності інших об'єктивних даних, якими підтверджуються доводи заявника.

Разом з тим, у частинах першій-третьій статті 89 ЦПК України передбачено, що суд оцінює докази за своїм внутрішнім переконанням, що ґрунтується на всебічному, повному, об'єктивному та безпосередньому дослідженні наявних у справі доказів. Жодні докази не мають для суду заздалегідь встановленої сили. Суд оцінює належність, допустимість, достовірність кожного доказу окремо, а також достатність і взаємний зв'язок доказів у їх сукупності. Суд надає оцінку як зібраним у справі доказам в цілому, так і кожному доказу (групі однотипних доказів), який міститься у справі, мотивує відхилення або врахування кожного доказу (групи доказів).

Ухвалюючи рішення про застосування чи відмову у застосуванні обмежувального припису щодо кривдника, суди не завжди орієнтуються на судову практику касаційної інстанції, що не забезпечує системності у підходах до захисту постраждалих осіб.

Це призводить до несистемного та непослідовного застосування обмежувальних приписів, знижує ефективність захисту постраждалих осіб і створює ризики суб'єктивізму в судових рішеннях. У зв'язку з цим законодавче унормування чітких критеріїв оцінки доказів у таких категоріях справ сприятиме підвищенню правової визначеності та єдності судової практики.

Судова статистика свідчить про зростання надходження до суду заяв про видачу обмежувального припису в порядку цивільного судочинства.

Так, згідно з даними Звіту судів першої інстанції про розгляд справ у порядку цивільного судочинства за 2022 рік (Форма № 1-ц річна) на розгляді місцевих судів України в порядку окремого провадження перебувало 915 справ про видачу і продовження обмежувального припису, з них – 887 надійшло у звітному періоді. Протягом 2023 року кількість таких заяв зросла до 1328, а в 2024 році – 1517 [10].

Це свідчить про зростаючу потребу в ефективному застосуванні інституту обмежувального припису як механізму захисту осіб від домашнього насильства та інших правопорушень, а також підкреслює важливість удосконалення правового регулювання та судової практики в цій сфері.

Відповідно зростає потреба у стандартизації критеріїв оцінки ризиків вчинення домашнього насильства судом під час розгляду заяв про видачу обмежувального припису.

Стандартна процедура оцінки ризиків на сьогодні не включена в судову систему. В Аналітичному звіті «Стандарти й методика оцінки ризиків для різних зацікавлених сторін в Україні: подальші кроки реалізації міжнародних стандартів щодо гарантування безпеки постраждалих від насильства стосовно жінок та домашнього насильства» йдеться про перелік рекомендованих запитань для врахування під час оцінки ризиків, що загрожують особі, яка постраждала від домашнього насильства, які базуються на американському досвіді, та запропоновані для включення до навчальної програми підготовки суддів, розробленої ГО «Ла Страда»:

«1. Чи кривдник має доступ до вогнепальної зброї, чи наявна вона в нього вдома?

2. Чи кривдник коли-небудь використовував зброю проти постраждалої особи або погрожував їй зброєю?

3. Чи кривдник коли-небудь намагався задусити чи втопити постраждалу особу?

4. Чи кривдник коли-небудь погрожував чи намагався вбити постраждалу особу?

5. Чи за останній рік фізичне насильство почастишало й стало більше серйозним?

6. Чи кривдник примушував постраждалу до статевих відносин?

7. Чи кривдник намагається контролювати більшість дій постраждалої особи?

8. Чи кривдник виявляє постійні чи насильницькі ревності?

9. Чи кривдник коли-небудь намагався вчинити самогубство або проявляв суїцидальні настрої?

10. Чи постраждала особа вважає, що кривдник ще раз нападе чи спробує вбити її? (Примітка: відповідь «Ні» не вказує на низький рівень ризику, тоді як відповідь «Так» оцінюють дуже високо).

11. Чи існує щодо кривдника наявний судовий обмежувальний захід, відкрита кримінальна чи цивільна справа?» [11].

На думку авторів звіту до зазначеного переліку варто додати зокрема такі:

«1. Чи кривдник порушував терміновий заборонний чи обмежувальний припис? Більше ніж один раз?;

2. Чи кривдника має залежність від наркотиків, алкоголю чи інших психоактивних речовин?;

3. Чи кривдник має проблеми з працевлаштуванням і/або інші фінансові проблеми?;

4. Чи намагалася постраждала розійтися чи розлучитися з кривдником?».

Проте судова практика України вказує на те, що в переважній більшості судових рішень суд зважає на наявність/відсутність постанов суду про притягнення кривдника до адміністративної відповідальності, факти звернення до правоохоронних органів тощо.

Зважаючи на те, що звернення до суду з заявою про видачу обмежувального припису відбувається на фоні вирішення інших спірних цивільних правовідносин, суди зазначають про наявність гострого конфлікту. Тому рекомендації, протоколи та тренінги для суддів можуть сприяти уніфікованому застосуванню законодавства, особливо в тих випадках, коли не всі судді повністю розуміють складність і динаміку таких справ.

Отже, можна зробити висновки, а саме необхідно розробити стандартизовану форму оцінки ризиків або рекомендації, які слід використовувати для визначення доцільності застосування обмежувальних заходів і заходів із гарантування безпеки та захисту в судовому процесі. Зокрема, такі рекомендації або протоколи мають містити перелік чинників ризику, що повинні враховуватися при видачі обмежувального припису. Доцільно організувати навчання для суддів, щоб забезпечити застосування критеріїв оцінки ризиків, а також гендерно-чутливих, орієнтованих на інтереси постраждалих підходів під час розгляду справ про домашнє насильство.

ЛІТЕРАТУРА

1. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами) (Європейська конвенція з прав людини) : Конвенція; Рада Європи від 04.11.1950 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/995_004 (дата звернення: 04.08.2025).
2. Справа «Бранко Томашич та інші проти Хорватії» (Branko Tomašić and Others v. Croatia), заява № 46598/06, 2009 р. HUDOC – Європейський суд з прав людини URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng> (дата звернення: 14.08.2025).
3. Справа «В. проти Республіки Молдови» (B. v. The Republic of Moldova), заява № 61382/09, 2013 р., пункт 51. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#> (дата звернення: 14.08.2025).
4. Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами (Стамбульська конвенція) : Конвенція; Рада Європи від 11.05.2011 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/994_001-11 (дата звернення: 20.08.2025).
5. Про запобігання та протидію домашньому насильству : Закон України від 07.12.2017 № 2229-VIII // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2229-19> (дата звернення: 30.08.2025).
6. Постол О. І. Спеціальні заходи щодо протидії домашньому насильству. Юридичний бюлетень, 2019. №9. С. 185-193.
7. Цивільний процесуальний кодекс України : Кодекс України; Кодекс, Закон від 18.03.2004 № 1618-IV // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/1618-15> (дата звернення: 24.08.2025).
8. Єдиний державний реєстр судових рішень URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/84092340> (дата звернення: 25.08.2025).
9. Єдиний державний реєстр судових рішень URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/84725899> (дата звернення: 25.08.2025).
10. Офіційний сайт «Судова влада» URL: https://court.gov.ua/inshe/sudova_statystyka/ (дата звернення: 26.08.2025).
11. Стандарти й методика оцінки ризиків для різних зацікавлених сторін в Україні: подальші кроки реалізації міжнародних стандартів щодо гарантування безпеки постраждалих від насильства стосовно жінок та домашнього насильства – Аналітичний звіт URL: <https://rm.coe.int/ukr-agenda-presentation-reports-12-11-2020/1680a04d0f> (дата звернення: 01.09.2025).

Дата першого надходження рукопису до видання: 22.09.2025

Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 20.10.2025

Дата публікації: 29.10.2025